

Ar izrādes „**Kāds pārlaidās pār dzeguzes ligzdu**” režisoru **Aleksandru Morfovu** sarunājas laikraksta „Diena” žurnālists un teātra kritiķis **Atis Rozentāls** (saruna publicēta laikrakstā „Kultūras Diena un Izklaide” 19.03.2015.)

Domājošs aktieris ir mans sapnis

"Kas attiecas uz *Dzeguzes ligzdu*, es neesmu noskaņots, ka visa pasaule ir trakonams, drīzāk tā ir divu ļoti atšķirīgu uzskatu sadursme. Man nav pozitīvo un negatīvo varoņu, jo māsa Rečida šai psihenē visu ir izdomājusi pareizi un cilvēcīgi," saka bulgāru režisors Aleksandrs Morfovs

Otro reizi strādājot Latvijā Dailes teātrī, režisors Aleksandrs Morfovs atgriežas pie Kena Kīzija romāna *Kāds pārlaidās pār dzeguzes ligzdu*, kuru pirmoreiz iestudējis pirms desmit gadiem Maskavas *Lenkom* teātrī (izrāde joprojām ir repertuārā), pēc tam arī Bulgārijas Nacionālajā teātrī. Latvijā šī romāna skatuves pārlikumam ir īsa, bet spoža vēsture – Māras Ķimeles izrāde *Kur dzeguze ligzdu vij* Valmieras Drāmas teātrī un Semjona Loseva veidotais iestudējums Rīgas Krievu teātrī – abi 1984. gadā.

Dailes teātra repertuārā kopš 2012. gada ir Aleksandra Morfova iestudētā Nikolaja Erdmana luga *Pašnāvnieks*, ko pie mums rāda ar nosaukumu *Finita la comedia!*

Esat strādājis vairākās valstīs. Vai katras valsts aktieriem ir vajadzīga sava īpaša pieeja, un kāda tā ir, sadarbojoties ar Dailes teātra aktieriem?

Neizbēgami nākas pielāgoties, jo ir atšķirīga jūtu dinamika, mentalitāte. Kad te strādāju pirmoreiz, sapratu, ka aktieriem ir nepieciešama režisora analīze, ka man jāizturas vairāk kā režisoram, nevis partnerim, pie kā esmu pieradinājis sava teātra aktierus. Tur mūsu attiecības veidojas citādi, visi zina, ka es neesmu diktators, neprasu ļoti stingru aktieru pienākumu izpildi, ka ar mani var strādāt citādi – nenaspringt, stundām un dienām sēdēt un it kā neko nedarīt. Aktieri zina, ka šajā šķietamajā tukšvārdībā, zaudētajās stundās slēpjas nākamās izrādes lādiņš. Mēs skatāmies filmas, staigājam pa muzejiem, skatāmies gleznas. Šeit tas nestrādā, es pirmajā reizē pamēģināju savu stilu, parādīju vienu filmu, pēc piecpadsmit minūtēm aktieri zaudēja interesi, sāka sarunāties. Bija jādara citādi. Tagad ir vieglāk, jo daudzi aktieri ir tie paši, kas strādāja *Finitā*. Zviedrijā un ASV, kur arī esmu strādājis, režisoram visu laiku ir jāpierāda, cik gudrs un vieds viņš ir, un reizēm nākas izlikties. Paldies Dievam, man ir drūma un biedējoša seja (*smaida*), no tā rodas zināms respekts. Pat tās muļķības, ko es runāju, iegūst gudrības statusu. Man katru reizi ir ļoti svarīgi, lai izkustu siena, kas pastāv, jo aktieri un režisors sākumā vienmēr ir ienaidnieki. Jo ātrāk es pārliecināšu, ka neesmu ienaidnieks, bet cilvēks, kas palīdzēs, lai viņi sasniegtu vairāk un spēlētu labāk, jo ātrāk būs vieglāk.

No aktiera vairāk gaidāt emocionālu reakciju vai intelektuālu līdzdarbību?

To nevar atdalīt. Man labākais aktieris ir *Homo ludens*, tas, kurš spēlē, bet ir spējīgs arī analizēt. Gudrs, domājošs aktieris ir mans sapnis. Kurš neuzdod bezjēdzīgus jautājumus. Jautājumi: "Cik soļi man tagad jāiet pa labi vai pa kreisi?" mani vienmēr

tracina. Ej pa labi, ej pa kreisi, nolec no augšas, ja vēlies, svarīgi, lai izdotos tas, ko esi iecerējis. Ja aktieris ir apdāvināts un ar humora izjūtu, tad var sasniegt to, ka visas ainas iegūst daudzšķautņainību un vienlaikus ir gan dramatiski, gan smieklīgi, gan gudri, gan muļķīgi.

Kādā no intervijām iepriekš esat teicis, ka jums patīk sekot līdz savām izrādēm un uzmanīt, kas ar tām notiek. *Finita la comedia!* repertuārā ir diezgan ilgi un tiek spēlēta apmēram reizi mēnesī. Vai ir izdevies pārbaudīt, kāda tā šobrīd ir?

Mēs pat mēģinājām pirms divām iepriekšējām izrādēm. Laika gaitā aktieri aizmirst savas skatuves darbības motivāciju, viņi izpilda mehāniski to pašu zīmējumu, bet dziļumā, emocijās kaut kas zūd. Tāpēc es ik pa brīdim cenšos atgādināt, no kurienes viss sākās, kāda bija ideja. Jāsaprot, ka repertuāra teātrī tik lieliskam aktierim kā Artūrs Skrastiņš mēnesī jāspēlē daudzas lomas un visas lielas. Bet ar viņu ir labi strādāt, jo viņš vienmēr grib vēl kaut ko jaunu uzzināt. Pēdējā izrādē, kuru redzēju, pirmā cēliena otrā puse mani sarūgtināja, jo tā ir vēl viena bīstamība – ka aktieri pakļaujas publikai, kura grib izklaidi, šovu. Tas teksts nav rakstīts vienkārši komēdijai.

Vai uzskatāt, ka publiku vajag izglītot?

Jā. Publiku vajag cienīt un novērtēt, īpaši, kad strādā uz lielās skatuves. Kad zālē sēž tūkstoš cilvēku, tu nevari uzvesties kā Strauss un teikt, ka tev ir konceptuāls risinājums tikai tiem, kuri to saprot. Izrādei jāsasniedz ikviens – no vieglprātīgākās publikas daļas līdz profesoriem un zinātniekiem, lai katrs kaut ko sev atrastu. Tu vari teikt, ka esi uzvarējis, ja izrāde ir daudzslāņaina, tad tā ir arī izglītojoša, jo tajā vieglumā ir tādi melni caurumiņi, kas liek domāt, kāpēc viņš tā teica, kaut arī ir jautri un krāsaini.

Kāds pārlaidās pār dzeguzes ligzdu iestudējat trešo reizi. Vai tā bija jūsu vai Dailes teātra izvēle?

Pat neatceros. Tā kā bija jāiestudē sezonas vidū un ļoti saspringtā termiņā – divos mēnešos –, mēs ar Džilindžeru izlēmām, ka tas varētu būt darbs, ar kuru es jau esmu strādājis. Turklāt mums ar Artūru ir ļoti labs kontakts, un es zināju, ka viņš šo [Makmērfija] lomu var izveidot.

Šogad Latvijā ir vēl viens iestudējums par līdzīgu tēmu – Liepājas teātrī pēc Džordža Orvela 1984 motīviem. Vai personības un varas attiecības ir saasinājušās, ja šī tēma uzsvērti parādās uz skatuves?

Agrāk šo tekstu interpretēja kā alūziju par sociālisma sistēmu, vēlāk šī nozīme pazuda. Ienāca jaunais, brutālais kapitālisms, un izveidojās jauna sistēma – bankas, kredīti, jaunas valdības –, un cilvēks ir tikai patērētājs, mēs esam bandinieki šajā sistēmā, no kuras netiekam laukā. Nav tiesību apstāties, visu laiku kaut kas ir jādara, un cilvēki šo sistēmu vienkārši neztur. Viņi savu vājumu uztver kā diagnozi un ar to dodas uz psiheņi, kas ir viņu vienīgais glābiņš. Citi kļūst par bomžiem. Šī sistēma ir ļoti nežēlīga, tā nedod iespējas atjaunoties, nostāties uz kājām. Pirms dažām dienām

pieliku klāt tekstu, kad Makmērfijs saka Bromdenam – brauc man līdzi, bēgsim kopā! Un ir jautājums – ko es tur darīšu? Viņš negrib prom. Šī izrāde ir par cilvēku, kurš ir viņš pats. Pārējiem tās ir šausmas – būt pašam ar savām vājībām. Es esmu slikts pareģis, bet domāju, ka pēc kāda laika šai sociālajā sistēmā notiks ļoti nopietnas kolīzijas.

Jums uz galda joprojām ir romāna eksemplārs. Vai to vēl pārlasāt, kaut ko maināt?
(A. Morfovs pats veidojis romāna dramatisējumu – *red.*)

Jā, reizēm pat pēc pirmizrādes atklājas kaut kādas nianšes, replikas. Es nekad netaisu *copy – paste*. Katra vide prasa jaunas attiecības, jaunas mizanscēnas, jaunus vārdus. Pārlasot romānu, atrodu vai izdomāju kādu repliku. Neatkarīgi no tā, cik reižu es materiālu iestudēju, ir daudz kā jauna. Ir jābūt idiotam, lai iestudētu tā, kā iepriekš Abdulovs darīja, jo Artūrs dara citādi.

Maskavā jums ir vairāki Makmērfiji?

Kopā trīs. Kad Aleksandrs Abdulovs vēl bija dzīvs, viņam otrajā sastāvā bija Saša Lazarevs. Pēc Abdulova nāves aktieri paši pieprasīja, ka vajadzīgs otrs sastāvs. Es parasti divos sastāvos izrādes neiestudēju, bet Krievijā aktieri daudz filmējas. Un tad piedāvāja Andreju Sokolovu. Pirms mēneša atkal biju Maskavā, mēs mēģinājām, pat ieviesām jaunas ainas.

Vai Krievijā jums ir jauni darba piedāvājumi?

Ir, bet esmu nedaudz no Krievijas noguris. Nolēmu pastrādāt vairāk uz dienvidiem – trīs gadus Izraēlā, kur man ļoti patīk, arī Rumānijas Nacionālajā teātrī. Tālu no mājām ir problēmas ar ģimeni, mana sieva reiz teica, ka viņas vīrs ir jūrnieks uz transatlantiska kuģa, atgriežas reizi trīs mēnešos.

Vai Bulgārijā arī strādājat? (A. Morfova biogrāfijā ir fakts, ka viņš ar skandālu aizgājis no Bulgārijas Nacionālā teātra mākslinieciskā vadītāja amata un no repertuāra noņemtās visas viņa izrādes – *red.*)

Ir bijušas kolīzijas, bet esmu atgriezies un esmu Nacionālā teātra direktora un mākslinieciskā vadītāja pienākumu izpildītājs līdz brīdim, kad uz šiem amatiem notiks jauns konkurss. Pirms braukšanas uz Rīgu pārtraucu mēģinājumus, jo Itālijā aizkavējās dekorācija, bet 25. martā atsākšu.

Ko jums ir interesanti iestudēt?

Es nekad neesmu iestudējis pēc pasūtījuma, bet izvēlēties materiālu kļūst arvien grūtāk un grūtāk. Nav jēgas taisīt izrādi, ja šīs idejas dēļ nav vērts mirt. Es ļoti mīlu paradoksus, humoru. Ja atskatos uz savām izrādēm, tās visas ir par kādu personību – sākot ar Šekspīra *Vētru*, kurā mani aizrāva Prospero, tad *Dons Kihots*, *Dons Žuans*, *Hamlets*, arī *Pašnāvnieks*. Vienīgi *Sapnis vasaras naktī* sanāca nevis par personību, bet par teātri, jo man priekšplānā bija amatnieku stāsts. Es ļoti sen esmu gribējis iestudēt Steinbeku, gribētu iestudēt amerikāņu autoru Viljamu Vortonu, bet neesmu

izdomājis veidu, kā dramatisēt. Es neesmu mūsdienu dramaturģijas mīlotājs, cenšos sevi pārliecināt, ka vajag, bet sāku lasīt un atsakos. Tas, ko šobrīd iestudēju Bulgārijā, ir grupas improvizācija par tēmu – izzūdošie cilvēki, izzūdošā tauta. Tautas patība, pašapziņa izzūd, tā kļūst par folkloras raidījumu un televīzijas konkursu tēmu. Apvienotajā Eiropā cilvēki meklē laimi. Paies gadi, un visi runās angļiski. Nezinu, vai tas ir labi vai slikti. Ja tas ir ceļš uz jaunu cilvēci, varbūt tajā ir kaut kas pozitīvs. Bet es vēl piederu pie paaudzes, kas ir izjutusi īpašu prieku un lepnumu, ka tā ir kādas tautas sastāvdaļa.

Vai pats sevi izjūtat kā bulgāru režisoru, kad strādājat citās valstīs?

Protams, es nestaigāju bulgāru tautastērpā. Neesmu aizdomājies. Afišēt, ka esmu bulgāru režisors, man nav pamata, jo dzīvē esmu iestudējis tikai vienu bulgāru autora lugu. Protams, te ir pretruna, bet esmu pats ar sevi pretrunās 24 stundas diennaktī, un ticēt man nevajag. Var kādu tēmu emocionāli aizstāvēt un pēc pusstundas apstrīdēt. Bet ir lietas, kuras es nekad neapstrīdēšu, – morāle, cilvēcība, cilvēku attiecības, mīlestība. Pret tām man ir skaidra pozīcija.

Vai jums kā režisoram ir svarīgs konteksts Eiropā, pasaulē, tajās valstīs, kurās strādājat?

Es interesējos visu laiku, bet neēju uz teātri tāpat vien, tikai tad, ja man iesaka. Ja man nepatīk, eju projām, un tas ir nepieklājīgi. Esmu internetā un zinu, kuri režisori mani interesē, bet viņi ir tik atšķirīgi no manis, ka nevar teikt, ka viņi mani ietekmē. Ietekmes man ir no Čārlija Čāplina, no Federiko Fellīni, no baroka mākslas, mūsdienu fotogrāfijas – no tā es gūstu idejas. Vācu teātris ir ļoti unificēts, var pat valodu neklausīties, 30 sekundes paskaties un saproti, ka tas ir vācu teātris. Angļu teātris mani interesē ievērojami vairāk, jo tam piemīt vizuālās tradīcijas, meklējumu dziļums un valodas tīrība. Franču teātris mani neinteresē nemaz, itāļu es maz pazīstu, tur ir Kastelluči ar savām provokācijām, kas īsti nav mans teātris.

Un latviešu teātris?

Sekoju līdzī Alvi Hermana izrādēm, Nacionālajā noskatījos Serebreņņikova *Raiņa sapņus* un pirms tam *Voiceku*, skatos arī Dailes teātra izrādes. Cenšos, lai nebūtu kauns par to, ko atbildēšu, ja pajautās.

Daudzi pazīstami režisori, arī Alvis Hermanis, iestudē operas. Vai jūs tas interesē?

Reizēm es par to domāju, mani daudzreiz ir aicinājuši. Tā ir situācija, kurā man nav iespēju improvizēt, jo mūzika, taktis, teksts ir jāievēro, iziet no tā nav iespējams. Es uzņemtos tikai tad, ja varētu mainīt mūziku, temporitmu, pakļaut mūziku savai idejai, nevis radīt kārtējo interpretāciju, kaut esmu redzējis ģeniālas operu interpretācijas, kuras esmu labvēlīgi apskaudis.

Atgriežoties pie *Dzeguzes ligzdas* – ideja, ka pasaule ir cietums, trakonams, teātros tiek rādīta samērā bieži. Kur jūs atrodat to sajūtu, ka aiz žoga tomēr ir gaisma?

Humorā. Uz vislielāko bezizejas situāciju var paskatīties dažādi. Kad vecmāmiņa nokrīt pa kāpnēm, tas var būt ļoti traģiski, bet arī ļoti smieklīgi. Ja vari smaidīt, ir cerība, ka viss nav zaudēts. Kas attiecas uz *Dzeguzes ligzdu*, es neesmu noskaņots, ka visa pasaule ir trakonams, drīzāk tā ir divu ļoti atšķirīgu uzskatu sadursme. Man nav pozitīvo un negatīvo varoņu, jo māsa Rečida šai psihenē visu ir izdomājusi pareizi un cilvēcīgi. Viņai galvā ir tikai rūpes par šiem vājajiem cilvēkiem, un tieši viņu labā radīta šī kārtība. Taču šī sistēma pārvērš viņus bezpersoniskā barā, kas dzīvo ļoti ērti, bet bezpersoniski. No [lopu] bara sanāk labs salami, bet personības tur nesanāk. Šajā sistēmā atnāk otrs protagonistis, kurš saka, ka ikvienam cilvēkam drīkst būt savs viedoklis un nevajag baidīties būt pašam sev. Viņš idejas vārdā iznīcina vājos, un Rečidai ir taisnība, kad viņa saka – jūs esat briesmonis. Ja viņa nebūtu, nenotiktu nelaime. Bet arī Makmērfijam ir taisnība, kad viņš saka – viņa ir pārvērtusi cilvēkus trusīšos. Skatītājam pašam ir jāizdara secinājumi, kāds viņš grib būt.

Kādam ir jābūt sabiedrības līderim?

Nesavtīgam. Nerunājot par to, ka viņam jābūt gudram, jāmīl cilvēki. Pie mums un arī te valdības ir aizņemtas ar personisko labumu, un nav saprotams, kā vārdā tiek pieņemti lēmumi. Publiskā motivācija ir ciniska, aiz tās ir daudz personīgu interešu. Taču nesavtīgs līderis ilgi nenodzīvotu, viņu nogalinātu pēc diviem mēnešiem.

Vai tas nozīmē, ka pozitīvs līderis ir neiespējams?

Tas ir jautājums par cilvēku pašapziņas un domāšanas virzību. Jaunā paaudze, ja nerunājam par tiem, kas interesējas tikai par modi un narkotikām, bet ir jauni, gudri cilvēki, kas nodarbojas ar nesavtīgām, nozīmīgām lietām. Ja šī kustība attīstīsies, var cerēt, ka radīsies arī jauni līderi.